

השטן על פי מה שמראה בחוש מדומה, ופוגמים על ידי זה באמונת החכמים. ואם הגוף בא והחורבן התפשט ר"ל, זה לאות שלא שבו מפני רוע הגזירה, אלא אדרבא עדיין כופרים ברבותיהם. ואמרו ז"ל שכל פורענות מתחלת מן הצדיקים, כי הם נענשים בעון הדור (ויש טעמים ברורים לזה. אלא שא"א להאריך, אולי אוכל לבאר פעם אחרת). אבל אם אין שבים גם ע"ז, הרי יש כאן מקום לחילול ה' עוד יותר גדול. ע"י רש"י (יומא פו ד"ה באמור) 'והכל אומרים מה הועילו... ראה החסידים והחכמים רעה באה עליהם...' ע"ש. וכן הוא כל דרך המתרחקים מהאמת, להראות בחוש שהצדיקים אובדים בצדקתם. וכן גם במרדכי היו יכולים להראות באצבע כי סוף סוף צדקתו הכשילתו – אבל הם עשו תשובה. מדת האומות היא לטעון עם ה' אלה – ואעפ"כ – מארצו יצאו, אבל מדת כלל ישראל לשוב אל ה' ולהודות על האמת, ולעזוב את דמיון החוש אשר יציג לפניו היצר לכפור ברבותיו. חסרון הכרת ההתבטלות לעומת רבותינו – זהו שורש כל חטאת ותחלת כל חורבן ר"ל, וכל הזכיות לא ישוו לעומת שורש הכל, שהיא – אמונת חכמים'. עוד בענין התגרות מרדכי בהמן, וטעם 'איש יהודי' ו'איש ימיני' – ע' יערות דבש ח"א דרוש ת, עמ' רלח ואילך (מהדורת ירושלם תש"ס).

דף יג

'כי אין לה אב ואם... עיברתה – מת אביה, ילדתה – מתה אמה'. מכאן (עפרש"י) דנו אחרונים להוכיח ששם 'אב' חל כבר משעת עיבור, ואילו שם 'אם' משעת לידה ואילך, ונפקא מינה לכמה ענינים. ע': זכר יצחק ד; פוקד עקרים עמ' 25; דובר צדק 'נר מצוה' א; שו"ת דובב מישרים ח"א כו; בית ישי לט. ע"ע במובא ביוסף דעת סוטה מא:

'שכל המגדל יתום ויתומה בתוך ביתו מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו'. וכן אמרו (בסנהדרין יט): שהואיל ומיכל גידלה את בני מירב לפיכך נקראו על שמה. ומכאן יש ללמוד שאדם שגדל אצל אחר, יכולים לומר עליו שהוא בן המגדלו ולקרוא לו כן, וכמו שכתב הרמ"א (ח"מ מב, טו) שהמגדל יתום וכתב עליו בשטר 'בני', או היתום כתב על המגדלים אותו 'אבי' או 'אמי' – אין זה שטר מזויף וכשר, הואיל וגדלוהו ראוי לקרוא לו כן [וכפי שציין הגר"א מקורו מכאן] (עפ"י אגרות משה סוף חלק ח).

(ע"ב) 'מאי דכתיב לא יגרע מצדיק עיניו בשכר צניעות שהיתה בה ברחל זכתה ויצא ממנה שאול...' באור הדברים, אף על פי שעיקר הסיבה למסירת הסימנים היתה כדי שלא לבייש את לאה, אך היתה טמונה כאן נקודה נפלאה והרגש טוב של צניעות, שלא יתפרסם הדבר שיעקב עשה איתה סימנים. ההרגש הנפלא הזה של צניעות ראה הקב"ה ונתן עיניו לשלם לה – מדה כנגד מדה – לדורי דורות. זה סודו של לא יגרע מצדיק עיניו – שהקב"ה שומר את המעלה הטמונה בצדיק לדורי דורות שלא תימחק מפנימיות הנשמה עד אלף ואלפים דורות. (עפ"י לקט שיחות מוסר לגרי"א שר, ח"ב עמ' רצב)

'אמר לה: אחיו אנא ברמאות...' בשם הרבי מלובלין: הלא יעקב איש תם הוא שאינו חריף

לרמות (כמו שפרש"י?) – אך צריך שיהא אדם אדון על מדותיו, ולא שהמדה תשלוט עליו, אף לא במדה טובה, כי פעמים צריך להתנהג במדה הפכית, וזה אי אפשר כאשר האדם נשלט תחת מדתו. וזהו שנאמר ביעקב איש תם – שהיה 'איש' ואדון על מדת התמימות גם כן, מתי להיות תם ומתי לא (מובא ברמתיים צופים' סדר אליהו רבה כג,סח).

[עוד בענין תמותו של יעקב (מספר הפרשיות תולדות עמ' תעט):

מי האיש שהתורה מעטרנו בכתר התמימות ומראה אותו לכל דורות עולם לאמר: ראו פלוני זה שהוא תם ושלם, ואין בכל הדורות שלפניו ושל אחריו תם בתמותו ולא שלם בשלמותו! מי הוא זה ואיזה הוא? תאמר שכל ההולך לתומו וישר דרך תמיד, זוכה לעטרת תפארת זו? והלא כמה מעקשים יש בעולם וכמה חתחתים, ואם לתומו יהלך תמיד ולא ידע עקפה, הלא יפול בנפלים ויתרסקו איבריו – היכן תמותו של זה והלא שבור הוא ורצוף? נחש ערום מתלוח לו לכל אדם בחייו תמיד. כל מעשיו של אותו נחש שהוא טומן לאדם מצודות וחרמים, פחתים ומכמרות, מכסה אותם ומעמיד פנים לאדם שהוא מתלוח אליו, כישר הולך ומוליך עמו את קרבנו ב'דרך הישר' שלו למען הפילו. להיפרד הימנו אי אפשר; לילך עמו כל דרכו אי אפשר; האדם השלם הנותן נפשו על שלמותו, מה הוא עושה? אף הוא מעמיד פנים כנגד זה שהוא מעמיד פנים כנגדו. כך הוא עושה: מערים על הערום ואורב לו לידע היכן טמן לו זה מצודה, ואינו מגלה לו שהוא יודע. כיון שנטפל אליו הערום בערמתו ומראה לו דרך ישרה לילך בה יחד, הולך עמו. הנחש בראש והוא אחריו ואינו חושש. באים קרוב למקום הפחת, כסבור זה: עוד מעט ואקום על ההולך אחרי אתפסנו ואהדפנו פתאום לפחת זו – אותה שעה מקדימו השלם כהרף עין והודפו פתאום לערום זה אשר לפניו ומפילו בבורו אשר כרה לו. חופר בור הוא יפול בו, והשלם נשאר שלם כשהיהו.

זמי שרי לצדיקי לסגויי ברמיותא? אמר לה: אין, עם נבר תתבר ועם עקש תתפל'. פירוש, מותר לצדיק לעשות תחבולות כדי להזהר מרמאות הרמאי, אבל לרמותו בדבר אחר – חס ושלום (ריטב"א ב"ב קכג).

וזו לשון המאירי (שם): 'הצדיקים אסור להם לילך בדרך שיהא בו שום צד של רמאות, אף על פי שאין בו גול או גנבה או רמאות גמורה. ומכל מקום אם יש להם עסקים עם בני אדם הרמאים ומתיראין מהם שאם יהו הולכין עמם בתמימות תהא יד רמאותם גוברת עליהם, אף הם יכולים להראות עצמם כמתירים את הרצועה מעט עד כדי שיעור שבו יהו נשמרים מהם. והוא שאמר יעקב אבינו עם לבן אחיו ברמאות. יראה גם כן, שכל תנאים שאדם עושה עם כיוצא באלו, אפילו נשבעו עליהם, דעתם שכל שהם מתירים את הקשר יהא הקשר מותר מצד החסיד גם כן ואין כאן עוד איסור...'

'אמר רבי ירמיה: שהיתה מראה דם נדה לחכמים'. יש מפרשים לפי שהיתה עם מרדכי הצדיק, כדלהלן. ואולם רבי שלמה אלקבץ בספרו מנות הלוי (פז). הוכיח שאין זה הטעם, אלא היתה מקפדת על הלכות נדה אף מצד היותה עם הגוי.

[ע' בשו"ת שבט הלוי (ח"ט רנד) שנשאל על בת ישראל שחיה עם נכרי וברצונה להקפיד בדיני טהרת המשפחה, כדי שבניה (היהודים) לא יהיו בני הנדה – והורה שם שאין לסייע לה בדבר שהרי בזה מחזיקים אנו לעוברי עבירה חמורה, והלא היא עוברת עבירה בשאט נפש ואין להזדקק לה, ואין לדמות זאת לאסתר שנהגה כדין וכהלכה ולא היה עליה לפרוש מאחשוורוש].

'הקציף הקב"ה אדון על עבדיו לעשות רצון צדיק, ומנו יוסף...'. לשם מה סיבב השי"ת שגם שר

האופים יחטא ויהרג – כי בלא זה היה מחשב שר המשקים שיוסף מדעתו הוא שפטר, ולכך פטר לטובה, שאם יתקיימו דבריו – טוב, ואם לאו – מה אכפת לו, אבל כיון שפטר חלומו של האופה לרעה, להיתלות על עץ, הרי לא היה מסכן עצמו פן לא יקויים כפתרונו ואז הלא שר האופים יינקם ממנו בעבור הפחידו באימת מות, אלא ודאי חכמת אלקים בקרבו ובטוח כי פתרונו יתקיים, לכך הזכירו לפני פרעה, ופשוט (משך חכמה סו"פ וישב).

והן לא היו יודעין כי מרדכי מיושבי לשכת הגזית היה'. דרש ומרדכי יושב בשער המלך, קצף... שהיה מהסנהדרין היושבים בשער (פשוט).

ולא היה יודע שבשבעה באדר מת ובשבעה באדר נולד'. המפרשים הקשו על אריכות הלשון, הלא די היה לומר לא היה יודע שבשבעה באדר נולד ותו לא. ועוד יש לשאול מה המעלה בכך שנולד כיון שמת בו.

ויש לומר על פי המובא בזהר כי התפשטות של משה נמצאת בכל דור ודור. וזה הכוונה כאן, שאף על פי שבשבעה באדר מת משה, אך הלא נולד וישנו במציאות בכל דור ודור (אמרי פינחס. וע"ע באור נחמד במשך חכמה אסתר ט, לא).

ואת דתי המלך אינם עושים דמפיקי לכולא שתא בשה"י פה"י –
ואת דתי המלך אינם עושים (עם הכולל) בגימטריא: דמפיקי לכולא שתא בשה"י פה"י.
(גליונות קהלות יעקב)

'... לפיכך הקדים שקליהן לשקליו והיינו דתנן באחד באדר משמיעין על השקלים'. ע' בבאר הענין בכללותו בספר מחשבות חרוץ לר"צ הכהן עמ' 33 ואילך.

*

'... וזה שאמרו דלא נעשה רק לפנים – דמעולם לא היתה גזירה באמת כלל, כי זה דבר שאי אפשר כלל... וכאמרם ז"ל בתענית (ג): על פסוק כארבע רוחות דאי אפשר לעולם בלא ישראל שהוא אחר הגלות בד' רוחות מ"מ אי אפשר להם לאבדם כלל. וקבלתי דהסנהדרין וכל אנשי כנסת הגדולה שבאותו דור ידעו האמת שהוא רק גזירה לפנים ולא עשו חשבון מזה כלל, רק מרדכי דנעלם ממנו ענין זה הוא שזעק והזעיק על הענין. כך שמעתי. והענין דרצה הש"י להעלים זה ממרדכי כדי שיתפלל וירעיש על זה... ועל כן היה ממשפטו ית' שיסבול מרדכי גם כן מצער זה וגם תמור זה הוא יהיה הגורם לניצוח עמלק דאחר כך גם כן, ולו ניתן כל בית המן, כי זה בא ע"י הזעקה שלו, וכל היהודים נקראו אז עם מרדכי כולם טפלים לו והוא העיקר בתחלה וסוף...'.
(מתוך רסיסי לילה עמ' 123. עע"ש בארוכה)

ישראל. (וכן חילקו התוס'). והראב"ד פסק שלא קדשה לעתיד לבוא. ויש מי שפסק שקדושה ראשונה לא בטלה אף בשאר ארץ ישראל (ע' בספר העיטור 'פרוזבול'). ומ"מ אין דין בתי ערי חומה נוהג כל שאין היובל נוהג, שאין רוב יושבי הארץ עליה, אף אם הקדושה לא בטלה (ע' ערכין לב-ג).

ב. הסיק רב אשי עפ"י מסורת שמסר רבי לוי, סתם ויהי יש של צער ויש שאינו של צער, אבל ויהי בימי שבמקרא אינו אלא לשון צער.

דף יא

כ. שבעים שנה של גלות בבל – כיצד חשבונן, ובמה טעו בחישובן בלשצאר ואחשוורוש?

בשנה השניה למלכו, כבש נבוכדנצר הרשע מלך בבל את יהויקים מלך יהודה. לאחר שש שנים (שלש שעבדו יהויקים ושלש שמרד בו. ערש"י; סד"ע) אסרו בנחושתיים להוליכו בבלה (ולא הוליכו כי מיד מת. סדר עולם), והמליך את יהויכין (יכניה) בנו תחתיו. לתשובת השנה שב והגלה את יהויכין לבבל (היא גלות החרש והמסגר) והמליך את צדקיהו, נמצאת גלות יהויכין בשנת שבע לכיבוש יהויקים, שהיא שמונה למלכות נבוכדנצר.

כעבור אחת עשרה שנה החריבו הבבליים את ירושלים והמקדש והגלו את צדקיהו, ומאו החל מנין שבעים שנה. כיצד; –

שנות מלכותו של נבוכדנצר 45. הוצא מהם 19 שנה עד לחורבן הבית כאמור, הרי 26. הוסף עליהן 22 שנה שמלך אויל מרודך [באמת מלך 23, אלא שאינן שנים שלמות, ושנה אחת עולה למנין נבוכדנצר ולאוייל מרודך] – הרי 48. עוד 3 שנים לבלשצר [עד שמת בהוציאו כלי בית ה' בשנת שלש למלכו], ועוד 4 לדריוש המדי ולכורש [זה מלך שנה וחצי וזה שנתים וחצי] – הרי 53. ועוד 14 שני מלכות אחשוורוש – הרי 69. ובשנה שלאחר מכן צוה בנו דריוש לבנות את הבית. בלשצר טעה והתחיל לחשב משעה שעלה נבוכדנצר למלוך ועלה לו 70 בשנה שניה למלכותו, [45 של נבוכדנצר + 23 של אויל מרודך + 2 שלו עצמו], ואז הוציא כלי בית ה' ונשתמש בהם ומת מיד. אחשוורוש חישב מגלות בבל, היא גלות יכניה. ועלו לו שבעים בשנת שלש למלכו [הפחת 8 משמלך נבוכדנצר עד גלות יכניה, תחתם הוסף שנה אחת לבלשצר ו-4 של דריוש וכורש ועוד 3 שלו עצמו] ואז הוציא כלי המקדש.

מבואר בגמרא עפ"י באורי המקראות שבדניאל ובירמיהו, שמלבד חשבון 70 משעת חרבות ירושלים ועד לבנייתה, יש 70 שנה מכיבוש יהויקים עד שעת פקידה, שנפקדו בשנה ראשונה לכורש מלך פרס. [44 שנה מכיבוש יהויקים עד סוף מלכות נבוכדנצר, ועוד 22 לאויל מרודך כנ"ל, 3 לבלשצר ו-1 לדריוש]. כל זה עפ"י פרש"י. וע' דרך אחרת בתורי"ד.

דפים י – טז

כא. כיצד נדרשו בגמרא המקראות שבסיפור המגילה?

ויהי בימי – לשון צער, משום גזרת המן.

אחשורוש – אמר רב: אחיו של ראש [- נבוכדנצר הרשע שנקרא ראש], ובן גילו (= בן מזלו) של ראש; הוא הרג הוא ביקש להרוג, הוא החריב הוא ביקש להחריב (ש)ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה על ישיבי יהודה וירושלם). ושמואל אמר: שהושרו פניהם של ישראל בימיו כשולי קדרה. רבי יוחנן אמר: כל שזוכרו אמר אח (= אוי) לראשו. רבי חנינא אמר: שהכל נעשו רשין בימיו (וישם המלך אחשורוש מס).

הוא אחשורוש – הוא ברשעו מתחילתו ועד סופו.

המלך – אמר רב: שמלך מעצמו. יש אומרים לשבת, שלא היה אדם החשוב כמותו למלכות. ויש אומרים לגנאי, שלא היה ראוי למלכות (שלא היה מזרע המלוכה) אלא שנתן ממון מרובה ועמד. מהדו ועד כוש – רב ושמואל, אחד אמר: הודו בסוף העולם וכוש בסוף העולם. ואחד אמר: הודו וכוש עומדות בסמיכות, כשם שמלך על הודו וכוש כך מלך מסוף העולם ועד סופו. [שלשה מלכו בכיפה, אחאב נבוכדנצר ואחשורוש...].

שבע ועשרים ומאה מדינה – אמר רב חסדא: בתחילה מלך על שבע ולבסוף מלך על עשרים ולבסוף מלך על מאה.

בימים ההם כשבת המלך אחשורוש על כסא מלכותו [ולאחריו כתוב בשנת שלוש למלכו] אמר רבא: מהו 'כשבת' – לאחר שנתישבה דעתו, אמר: בלשצר חשב שבעים שנה של גלות בבל וטעה בחישובו והוציא את כלי המקדש ונשתמש בהם ומיד מת, אני חשבתי ולא טעיתי. וחישב שבעים שנה מיום שגלו, כיון שראה שמלאו שבעים ולא נגאלו, אמר: מעתה ודאי לא יגאלו עוד. הוציא כלי המקדש והשתמש בהן. בא שטן וריקד ביניהם והרג את ושת.

... חיל פרס ומדי הפרתמים... [ולהלן הוא אומר: למלכי מדי ופרס – סמך מלכים ופרתמים למדי] – אמר רבא: תנאי התנו ביניהם; אם ממנו מלכים – מכם אפרכין (= מושלי מחוזות), ואם מכם מלכים, ממנו אפרכין.

בהראתו את עשר כבוד מלכותו ואת יקר תפארת גדולתו – אמר רבי יוסי בר חנינא: מלמד שלבש בגדי כהונה [שנאמר בהם לכבוד ולתפארת].

ובמלואת הימים האלה – רב ושמואל, אחד אמר: מלך פיקח היה [שקירב תחילה את הרחוקים, שהרי את בני עירו כל אימת שחפץ יכול לפייסם], ואחד אמר: מלך טיפש היה [שמתחילה היה לו לקרב לבני עירו, שאם ימרדו בו האחרים יעמדו אלו עמו].

בחצר גנת בית המלך – רב ושמואל, אחד אמר: הראוי לחצר – לחצר, הראוי לגינה – לגינה, הראוי לביתן – לביתן. ואחד אמר: הושיבן בחצר – ולא החזיקתן, בגינה – ולא החזיקתן, עד שהכניסן לביתן והחזיקתן. במתניתא שנו: הושיבם בחצר ופתח להם שני פתחים, אחד לגינה ואחד לביתן.

חור כרפס ותכלת – רב אמר: חור – חורים חורים. ושמואל אמר: מילת לבנה ('חור' – לשון חור) הציע להם. כרפס – אמר רבי יוסי ברבי חנינא: כרים של פסים.

על גלילי כסף ועמודי שש, מטות זהב וכסף – תניא, רבי יהודה אומר: הראוי לכסף – לכסף, הראוי לזהב – לזהב. אמר לו רבי נחמיה: אם כן אתה מטיל קנאה בסעודה, אלא הן של כסף ורגליהן של זהב.

בהט ושש – אמר רבי אסי: אבנים שמתחוטטות על בעליהן (רש"י: שבעליהם מחטטים ומחזרים אחריהם, כלומר יקרות).

ודר וסחרת – רב אמר: שורות שורות סביב. ושמואל אמר: אבן טובה יש בכרכי הים ודרה שמה, הושיבה באמצע סעודה ומאירה להם כצהרים. דבי רבי ישמעאל תנא, שקרא דרור לכל בעלי סחורה.

והשקות בכלי זהב וכלים מכלים שונים – אמר רבא: יצתה בת קול ואמרה להם: ראשונים כלו מפני כלים (= שנשתמשו בכלי המקדש) ואתם שונים ושותים בהם.

ויין מלכות רב – אמר רב: מלמד שכל אחד ואחד השקהו יין שגדול הימנו בשנים. והשתיה כדת – אמר רבי חנן משום רבי מאיר: כדת של תורה; מה דת של תורה אכילה מרובה משתיה (רש"י: בקרבנות המזבח), אף סעודתו של אותו רשע אכילה מרובה משתיה. אין אונס – אמר רבי אלעזר: מלמד שכל אחד ואחד השקהו מיין מדינתו. לעשות כרצון איש ואיש – אמר רבא: לעשות כרצון מרדכי (איש יהודי) והמן (איש צר ואויב). פרש"י: הם היו שרי המשקים במשתה).

גם ושתי המלכה עשתה משתה נשים בית המלכות [ולא 'בית הנשים'] – אמר רבא: שניהם לדבר עבירה נתכוונו. (זה נואף וזו נואפת, הוא אומר להראות את יופיה והיא לכך נתכוונה).

ביום השביעי כטוב לב המלך ביין – וכי עד עכשיו לא הטיב לבו ביין? – אמר רבא: יום השביעי שבת היה, שישראל אוכלים ושותים מתחילין בדברי תורה ובדברי תשבחות, אבל עכו"ם שאוכלין ושותין אין מתחילין אלא בדברי תיפלות, וכן בסעודתו של אותו רשע הללו אומרים מדיות נאות והללו אומרים פרסיות נאות. אמר להם אחשורוש כלי שאני משתמש בו אינו לא מדיי ולא פרסי אלא כשדיי, רצונכם לראותה, אמרו לו: הן ובלבד שתהא ערומה, שבמדה שאדם מודד בה מודדין לו – מלמד שהיתה ושתי הרשעה מביאה בנות ישראל ומפשיטתן ערומות ועושה בהן מלאכה בשבת, היינו דכתיב אחר הדברים האלה כשך חמת המלך אחשורוש זכר את ושתי ואת אשר עשתה ואת אשר נגזר עליה – כשם שעשתה כך נגזר עליה.

ותמאן המלכה ושתי – והרי גם היא נתכוונה לדבר עבירה? א"ר יוסי בר חנינא: מלמד שפרחה בה צרעת. במתניתא תנא: בא גבריאל ועשה לה זנב. (לא זנב ממש, אלא כל דבר שמשנתנה ממידתו הרגילה קרוי זנב. עפ"י הערוך).

ויקצף המלך מאד וחמתו בערה בו – מדוע בערה בו כל כך? אמר רבא: שלחה לו, בן שומר-הסוסים של אבא! אבא היה מרבה בשתיה ולא משתכר ואותו אדם משתטה ביינו – מיד 'וחמתו בערה בו'.

ויאמר המלך לחכמים – רבנן – ידעי העתים – שיודעים לעבר שנים ולקבוע חדשים. אמר להם: דנוה לי. אמרו מה נעשה, נאמר לו להרגה – למחר כשיסור יינו מעליו יתבענה מאיתנו, נאמר לו לעזבה – הלא זילזלה במלכות. אמרו לו: מיום שחרב בית המקדש וגלינו מארצנו ניטלה עצה ממנו ואין אנו יודעים לדון דיני נפשות, לך לעמון ומואב היושבים במקומם, כיין השוקט על שמריו.

מיד והקרב אליו... – אמר רבי לוי: כל פסוק זה על שום קרבנות נאמר (שהמלאכים הזכירו לפני הקב"ה זכות הקרבנות של ישראל, כדי לעשות להם נקמה בושתי ותבוא אסתר למלוך במקומה); כרשנא – אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה: רבונו של עולם, כלום הקריבו לפניך כרים בני שנה כדרך שהקריבו ישראל לפניך. שתר – כלום הקריבו לפניך שתי תורים. אדמתא – כלום בנו לפניך מזבח אדמה. תרשיש – כלום שימשו לפניך בבגדי כהונה... מרס – כלום מירסו בדם לפניך. מרסנא – כלום מירסו במנחות לפניך. ממוכן – כלום הכינו שלחן לפניך.

ויאמר ממוכן – תנא: ממוכן זה המן, ולמה נקרא שמו ממוכן – שמוכן לפורענות. אמר רב כהנא: מכאן שההדייט קופץ בראש.

להיות כל איש שרר בביתו... – אמר רבא: אלמלא אגרות הראשונות (שהוחזק בהן שוטה בעיני האומות) לא נשתייר משונאיהם של ישראל שריד ופליט (שהיו ממהרים להורגם במצות המלך). אמרו, מהו זה ששולח לנו להיות כל איש שורר בביתו, פשיטא, אפילו הגרדן בביתו מושל הוא.

ויפקד המלך פקידים בכל מדינות מלכותו ויקבצו את כל נערה בתולה... – כל ערום יעשה בדעת – זה דוד שבקשו לו נערה בתולה אחת, כל מי שהיתה לו בת הביאה. וכסיל יפרש אולת – זה אחשוורוש, כל מי שהיתה לו בת החביאה ממנו.

איש יהודי היה בשושן הבירה ושמו מרדכי בן יאיר בין שמעי בן קיש איש ימיני – אם ליחסו בא, היה לו לילך ולהזכיר עד בנימין, אלא נקט את אלו שכולם על שמו נקראו; בן יאיר – בן שהאיר עיניהם של ישראל בתפלתו. בן שמעי – בן ששמע אל תפלתו. בן קיש – שהקיש על שערי רחמים ונפתחו לו. 'יהודי' ו'ימיני' – אמר רב נחמן: מרדכי מוכתר בנימוסו (= בשמות) היה. ארבב"ח אמר ריב"ל: אביו מבנימין ואמו מיהודה. והכמים אומרים: משפחות מתגרות זו בזו, משפחת יהודה אומרת: אני גרמתי שמרדכי נולד, שלא הרגו דוד לשמעני בן גרא, ומשפחת בנימין אומרת: ממני הוא בא. רבא אמר: כנסת ישראל אמרה לאידך גיסא (= לצעקה ולא לשבח)... רבי יוחנן אמר: לעולם מבנימין הוא בא, ומדוע קראו 'יהודי' – על שום שכפר בעבודה זרה, שכל הכופר בע"ז נקרא יהודי...

ויהי אמן את הדסה היא אסתר – רבי מאיר אומר: אסתר שמה, ולמה נקרא שמה הדסה על שם הצדיקים שנקראו הדסים. רבי יהודה אומר: הדסה שמה, ולמה נקרא שמה אסתר על שם שהיתה מסתרת דבריה. רבי נחמיה אומר: הדסה שמה ולמה נקראת אסתר שהיו אומות העולם קורין אותה על שום אסתהר (= שהיתה יפה כלבנה). בן עזאי אומר: אסתר לא ארוכה ולא קצרה היתה אלא בינונית כהדסה. רבי יהושע בן קרחא אמר: אסתר ירקרוקת היתה (כהדס) וחוט של חסד משוך עליה. כי אין לה אב ואם... ובמות אביה ואמה... – למה לי, אמר רב אחא: עיברתה – מת אביה. ילדתה – מתה אמה.

...לקחה מרדכי לו לבת – תנא משום רבי מאיר: אל תקרי לבת אלא לבית.

... ואת שבע הנערות – אמר רבא: שהיתה מונה בהן ימי שבת.

וַיִּשְׁנֶה וְאֵת נְעוּרֹתֶיהָ... – אמר רב: שהאכילה מאכל יהודי. ושמואל אמר: שהאכילה קדלי (= שומן-העורף) חזיר (רש"י: ומתוך אונסה לא נענשה. תוס': ח"ו, היא לא היתה אוכלת). ורבי יוחנן אמר: זרעונים.

ששה חדשים בשמן המור – רבי חייא בר אבא אמר: סטכת (י"מ: מי אפר לנקיון ולהסרת השער). רב הונא אמר: שמן זית שלא הביא שלישי. ולמה סכין אותו, שמשיר את השיער ומעדן את הבשר. בערב היא באה ובבקר היא שבה – אמר רבי יוחנן: מגנותו של אותו רשע למדנו שבחו שלא היה משמש מטתו ביום.

ותהי אסתר נשאת חן בעיני כל ראייה – אמר רבי אלעזר: מלמד שלכל אחד ואחד נדמתה לו כאומתו. ותלקח אסתר אל המלך אחשוורוש אל בית מלכותו בחדש העשירי הוא חדש טבת – ירח שנהגה גוף מן הגוף.

ויאהב המלך את אסתר מכל הנשים ותשא חן וחסד לפניו מכל הבתולות – אמר רב: ביקש לטעום טעם בתולה – טעם, טעם בעולה – טעם.

ועש המלך משתה גדול... את משתה אסתר, והנחה למדינות עשה, ויתן משאת כיד המלך, ובהקבץ בתולות שנית ומרדכי ישב בשער המלך – עשה משתה ולא גילתה לו, הסיר המס בשבילה – ולא גילתה לו, שילח מתנות – ולא גילתה, הלך ונטל עצה ממרדכי, אמר: אין אשה מתקנאה אלא בירך חבירתה, ואף על פי כן לא גילתה לו, שכתוב אין אסתר מגדת מולדתה ואת עמה... [בשכר צניעות שהיתה בה ברחל... בשאול... זכה ויצאה ממנו אסתר].

ואת מאמר מרדכי אסתר עשה – אמר רבי ירמיה: שהיתה מראה דם נדה לחכמים. כאשר היתה באמנה

אתו – אמר רבה בר לימא (בשם רב) שהיתה עומדת מחיקו של אחשורוש וטובלת ויושבת בחיקו של מרדכי.

בימים ההם ומרדכי יושב בשער המלך קצף בגתן ותרש – הקציף הקב"ה עבדים על אדוניהם לעשות נס לצדיק. ויודע הדבר למרדכי – אמר רבי יוחנן (רבי חייא בר אבא. כ"ה לעיל ז.): בגתן ותרש שני טרסיים היו והיו מספרים בלשון טורסי ואומרים מיום שבאת זו לא ראינו שינה בעינינו, בוא ונטיל ארס בספל כדי שימות, והם לא היו יודעים כי מרדכי מיושבי לשכת הגזית היה ויודע בשבעים לשון. אמר לו: והלא אין משמרתך ומשמרתך שוה, אמר לו: אני אשמור משמרתך ומשמרתך, וזה שכתוב ויבקש הדבר וימצא – שלא נמצאו במשמרתם. ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי – אמר רבי אלעזר ברבי חנינא: כל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם.

אחר הדברים האלה גדל המלך... – אמר רבא: אחר שברא הקב"ה רפואה למכה, [שאמר ריש לקיש, אין הקב"ה מכה את ישראל אלא כ"כ בורא להם רפואה תחילה...].

ויבז בעיניו לשלח יד במרדכי לבדו כי הגידו לו את עם מרדכי... להשמיד את כל היהודים – אמר רבא: בתחילה במרדכי לבדו ולבסוף בעם מרדכי – הם החכמים, ולבסוף בכל היהודים.

הפיל פור הוא הגורל לפני המן מיום ליום ומחדש לחדש – כיון שנפל פור בחודש אדר שמת שמחה גדולה, אמר נפל לי פור בירח שמת בו משה, ולא היה יודע שבשבעה באדר מת ובשבעה באדר נולד.

ישנו עם אחד מפזר ומפרד בין העמים בכל מדינות מלכותך – אמר רבא: אין יודע לספר לשון הרע כהמן; אמר לו המן לאחשורוש: בא ונכלם, אמר לו: ירא אני מאלקיו שלא יעשה בי כמו שעשה בראשונים. אמר לו: ישנו מן המצוות. אמר לו: יש בהם חכמים. אמר לו: עם אחד הם. שמא תאמר קרחה אני עושה במלכותך – מפוזרים הם בין העמים. שמא תאמר יש הנאה מהם – 'מפורד', כפרדה זו שאינה עושה פירות. ושמא תאמר יש מדינות (קטנות) מהם, תלמוד לומר 'בכל מדינות מלכותך'. ודתייהם שנות מכל עם – שאינם אוכלים ממנו, אינם נושאים נשים ממנו ולא משיאים לנו. ואת דתי המלך אינם עשים – שמוציאים לכל השנה בשה"י פה"י (= שבת היום, פסח היום ואסורים אנו במלאכה). ולמלך אין שוה להניחם – שאוכלים ושותים ומבזים המלכות; נופל זבוב בכוסו של אחד מהם – זורקו ושותהו, ואם אדוני המלך נוגע בכוסו של אחד מהם – חובטו בקרקע ואינו שותהו.

אם על המלך טוב יכתב לאבדם ועשרת אלפים כבר כסף אשקול... – אמר ריש לקיש: גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שעתיד המן לשקול שקלים על ישראל לפיכך הקדים שקליהם לשקליו, וזהו ששנינו באדר באדר משמיעים על השקלים.

ויאמר המלך להמן הכסף נתון לך והעם לעשות בו כטוב בעיניך – אמר רבי אבא: משל דאחשורוש והמן דומה לשני בני אדם, לאחד היה לו תל ולאחד חריץ, וכל אחד היה חפץ לקנות בדמים את של חברו, לימים נזדווגו זה אצל זה, אמר לו בעל חריץ לבעל התל: מכור לי תלך, אמר לו: טול אותה בחנם, והלא היא.

ויסר המלך את טבעתו – אמר רבי אבא: גדולה הסרת טבעת יותר מארבעים ושמונה נביאים ושבע נביאות שנתנבאו להם לישראל שכולם לא החזירום למוטב ואילו הסרת טבעת החזירתן למוטב.

ומרדכי ידע את כל אשר נעשה... ויצעק צעקה גדולה ומרה – מה אמר? רב אמר: גבה המן מאחשורוש (שמלאו לבו לדבר שלא עלה על לב אחשורוש). ושמאל אמר: גבר מלך עליון ממלך תחתון (כינוי הוא בלשון נקיה).

ותתחלחל המלכה – אמר רב: שפירסה נדה. ורבי ירמיה אמר: שהוצרכה לנקביה.
ותקרא אסתר להתך – אמר רב: התך זה דניאל ולמה נקרא שמו התך שחתכוהו מגדולתו. ושמואל אמר:
שכל דברי מלכות נחתכים על פיו.

לדעת מה זה ועל מה זה – אמר רבי יצחק: שלחה לו, שמא עברו ישראל על חמשה חומשי תורה שכתוב
בהם מזה ומזה הם כתבים.

ויגידו למרדכי את דברי אסתר – ואילו התך לא הלך להשיבו דבר, מכאן שאין משיבים על הקלקלה.
לך כנוס את כל היהודים... אשר לא כדת – אמר רבי אבא: שלא כדת כל יום ויום, שבכל יום ויום באונס
ועכשיו ברצון. וכאשר אבדתי אבדתי – כשם שאבדתי מבית אבא כך אובד ממך.
ויעבר מרדכי – אמר רב: שהעביר יום ראשון של פסח בתענית. ושמואל אמר: שעבר שלולית המים
(לאסוף היהודים שבעבר השני).

ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר מלכות [ואין כתוב בגדי מלכות] – אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא:
מלמד שלבשתה רוח הקודש.

וכל זה איננו שוה לי – אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא: בשעה שראה המן את מרדכי יושב בשער המלך
אמר כל זה איננו שוה לי – זה בא בפרוזבולי וזה בא בפרוזבוטי (- מרדכי בא אליו בטענת עושר והמן
בא בטענת עוני, שמכר המן את עצמו למרדכי קודם לכן ימים רבים בעד ככר לחם). – מלמד שכל גנויו
של אותו רשע חקוקים על לבו ובשעה שרואה את מרדכי יושב בשער המלך אמר כל זה איננו שוה לי.
ותעמד בחצר בית המלך הפנימית – אמר רבי לוי: כיון שהגיע לבית הצלמים נסתלקה הימנה שכניה...
ויהי כראות המלך את אסתר המלכה עמדת בחצר נשאה חן בעיניו – אמר רבי יוחנן: שלשה מלאכי
השרת נזדמנו לה באותה שעה, אחד שהגביה את צוארה ואחד שמשך חוט של חסד עליה ואחד שמתח את
השרביט. וכמה? אמר רבי ירמיה: שתי אמות היה והעמידו על שתיים עשרה, ואמרי לה: על שש עשרה,
ואמרי לה על עשרים וארבע. במתניתא תנא: על ששים... רבה בר עופרן אמר משום רבי אלעזר ששמע
מרבו ורבו מרבו: מאתים.

ויאמר לה המלך מה לך אסתר המלכה ומה בקשתך עד חצי המלכות ותעש – חצי המלכות ולא כל
המלכות, ולא דבר שחוצץ למלכות, ומהו – בית המקדש.

יבוא המלך והמן היום אל המשתה – מה ראתה אסתר שזימנה את המן: פחים טמנה לו שנאמר יהי שלחנם
לפניהם לפח (רבי אליעזר); מבית אביה למדה שנאמר אם רעב שנאך האכילוהו לחם (רבי יהושע); כדי שלא
יטול עצה וימרוד (רבי מאיר); כדי שלא יכירו בה שהיא יהודית (רבי יהודה); כדי שלא יאמרו ישראל אחות
יש לנו בבית המלך ויסיחו דעתם מן הרחמים (רבי נחמיה); כדי שיהא מצוי לה בכל עת (אולי תוכל להכשילו
בשום דבר לפני המלך. רבי יוסי); אולי ירגיש המקום (שאף אני מקרבת שונאיהם של ישראל. אי נמי ירגיש שאני
צריכה להתניף לרשע זה ולזלזל בכבודי. רש"י) ויעשה לנו נס (רבי שמעון בן מנסיא); אסביר לו פנים כדי שיהרג
הוא והיא (רבי יהושע בן קרחה); מלך הפכפכן היה (וחזור בדיבורו, אמרה שמא אוכל לפתותו ולהורגו ואם
לא יהא מזומן תעבור השעה ויחזור בו. רבן גמליאל); קנאתו (להמן) במלך, קנאתו בשרים (רבי אלעזר המודעי);
'לפני שבר גאון' (רבה); 'בחומם אשית את משתייהם והשכרתים למען יעלו וישנו שנת עולם ולא יקיצו
נאם ה'" (אביי ורבא). מצאו רבה בר אבוא לאליהו, אמר לו כמו מי ראתה אסתר ועשתה כן? אמר לו: ככל
התנאים וככל האמוראים.

ויספר להם המן את כבוד עשרו ורב בניו – וכמה רוב בניו? אמר רב: שלשים, עשרה מתו ועשרה נתלו
ועשרה מחזרים על הפתחים. וחכמים אמרו: אותם שמחזרים על הפתחים שבעים היו... ורמי בר אבא אמר:
כולם מאתים ושמונה היו...

בלילה ההוא נדדה שנת המלך – אמר רבי תנחום: נדדה שנת מלכו של עולם. וחכמים אמרו: נדדו עליונים נדדו תחתונים. רבא אמר: שנת המלך אחשוורוש ממש, שתמה וחשש שמא אסתר והמן זוממים לחתור תחתיו, והפך לידע שמא יש אדם שעשה לו טובה ולא פרע לו [ומשום כך אנשים נמנעים ולא מגלים לי הדבר].

ויאמר להביא את ספר הזכרונות דברי הימים ויהיו נקראים – מלמד שנקראים מאליהם. וימצא כתוב – מלמד ששמושי (סופר המלך, ושונא ישראל היה) מוחק וגבריאל כותב. לא נעשה עמו דבר – אמר רבא: לא מפני שאוהבים את מרדכי אלא מפני ששונאים את המן. ...על העץ אשר הכין לו – לו (עצמו) הכין.

ויאמר המן בלבו... – מכאן אמר רבי אליעזר: אסתר ברוח הקדש נאמרה (שאל"כ מנין ידעו כותבי המגילה שכך אמר בלבו. ורבא פרך הראיה משום שלא היה אדם חשוב אצל המלך כמותו, ולכך הרבה מאד בדברי כבוד, כי ודאי לעצמו נתכוין. לעיל ז).

...ועשה כן למרדכי – אמר לו: מיהו מרדכי. אמר לו: היהודי. אמר לו: הרבה מרדכי יש ביהודים. אמר לו: היושב בשער המלך. אמר לו: די לו בכפר אחד או בנהר אחד (ליטול מכס). אמר לו: גם זה תן לו – אל תפל דבר מכל אשר דברת.

ויקח המן את הלבוש ואת הסוס. הלך ומצאו שיושבים התלמידים לפניו ומראה להם הלכות קמיצה... ויקרא לפניו ככה יעשה לאיש... כאשר היה הולך בשביל של בית המן, ראתהו בתו... והמן נדחף אל ביתו אבל על בתו וחפוי ראש – על שאירע לו.

ויבא את אהביו... ויאמרו לו חכמיו – אמר רבי יוחנן: כל האומר דבר חכמה אפילו באומות העולם נקרא חכם.

אם מזרע היהודים... – אם משאר שבטים הוא בא – יכלת לו, ואם משבט יהודה ובנימין אפרים ומנשה – לא יכלת לו, שהם שולטים באויביהם...

כי נפול תפול לפניו – דרש רבי יהודה בר אלעי: שתי נפילות הללו למה? – אומה זו משולה לעפר ומשולה לכוכבים; כשהם יורדים יורדים עד עפר וכשהם עולים עולים עד לכוכבים. עודם מדברים עמו וסריסי המלך הגיעו ויבהלו... – מלמד שהביאוהו בבהלה (ולא רחץ יפה מטינופו. רש"י).

כי נמכרנו אני ועמי... כי אין הצר שוה בנזק המלך – אמרה לו: צר זה אינו שוה בנזק של מלך, קינא בושתי והרגה, עתה מקנה בי ורוצה להרגני.

ויאמר המלך אחשוורוש ויאמר לאסתר המלכה – אמר רבי אבהו: בתחילה על ידי תורגמן, כיון שאמרה לו בת מלכים אני, מבית שאול, מיד ויאמר לאסתר המלכה.

ותאמר אסתר איש צר ואויב המן הרע הזה – אמר רבי אלעזר: מלמד (מריבוי הכתוב) שהיתה מחווה כלפי אחשוורוש ובא מלאך וסטר ידה כלפי המן.

והמלך קם בחמתו... והמלך שב מגנת הבית... – מקיש שיבה לקימה, מה קימה בחימה אף שיבה בחימה, שהלך וראה למלאכי השרת שנדמו לו כאנשים ועוקרים אילנות בוסתנו, ואמר להם מה מעשיהם? אמרו לו: כך ציוונו המן. בא לביתו והמן נפל [ולא 'נפל'] – מלמד שבא מלאך והפילו עליה. אמר ויי מבית ויי מבחוץ. ויאמר המלך הגם לכבוש את המלכה עמי בבית.

ויאמר חרבונה... – אמר רבי אלעזר: אף חרבונה רשע, באותה עצה היה, כיון שראה שלא נתקיימה עצתו – מיד ברח...

וחמת המלך שככה – שתי שכיכות; אחת של מלכו של עולם ואחת של אחשוורוש. יש אומרים כך: אחת של אסתר (- שהיה כעוס על מה שעשה המן לאסתר) ואחת של ושתי.

ליהודים היתה אורה ושמחה וששן ויקר – אמר רב יהודה: אורה זו תורה... שמחה זה יום טוב... ששון זו מילה... ויקר אלו תפלין...

ויאמר המלך לאסתר המלכה בשושן הבירה הרגו היהודים... ומה שאלתך... (התחיל בדברי כעס וסופו בא לפייסה) – אמר רבי אבהו: מלמד שבא מלאך וסטר על פיו.

ובבזה לא שלחו את ידם. כיצד ידעו זאת? – מלמד שאסתר ברוח הקודש נאמרה (רבי יוסי בן זורמסקית), או שמא שלחו שלוחים מכל המקומות למרדכי ואסתר לומר לא נגענו בביוה, שלא ירע למלך (רבא – לעיל ז. וברש"י).

ובבאה לפני המלך אמר עם הספר – ייאמר בפה מה שכתוב בספר. (רש"י: כל זה קבלו היהודים עליהם, לאמר שנה בשנה את הדברים הללו שעם הספר).

ומה ראו על ככה – מה ראה אחשוורוש שנשתמש בכלים של בית המקדש, משום שחישב שבעים שנים ולא נגאלו, ומה הגיע אליהם – שהרג לושת. פירוש אחר: מה ראה מרדכי שנתגרה בהמן, על ככה – לפי שעשה עצמו עבודה-זרה, ומה הגיע אליהם – שהתרחש להם הגס. פירוש שלישי: מה ראה המן שנתקנא בכל היהודים, על ככה – משום שמרדכי לא יכרע ולא ישתחוה, ומה הגיע אליהם – ותלו אותו ואת בניו על העץ. פירוש רביעי: מה ראה אחשוורוש להביא את ספר הזכרונות, על ככה – שזימנתו אסתר להמן עמו, ומה הגיע אליהם – שהתרחש להם גס (רב הונא להלן יט. – בבאור דעות התנאים מהיכן קורא אם את המגילה ויצא ידי חובה).

קימו וקבלו... – קיימו למעלה מה שקבלו למטה. מכאן שאסתר ברוח הקודש נאמרה (שמואל, לעיל ז.); קיימו מה שקבלו כבר (במעמד הר סיני שקבלו בכפיה, חזרו וקבלוה מרצון. רבא – שבת פח.). וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מזרעם – מכאן שאסתר ברוח הקדש נאמרה (ע' לעיל ז.).

...את כל תקף, לקים את אגרת הפרים הזאת השנית – נחלקו תנאים בפירוש 'תוקפו' אם של אחשוורוש או של מרדכי או של המן או תוקפו של הגס. [ונפקא מינה מהיכן הקפיד הכתוב לקרוא את המגילה, מתחילתה או מאיש יהודי או מאחר הדברים האלה גדל... או מבלילה ההוא. (רבי יוחנן, להלן יט.). דברי שלום ואמת – מלמד שצריכה שרטוט כאמיתה של תורה. דברי הצומות וזעקתם. ומאמר אסתם קים... – 'קיים' עולה גם על דברי הצומות.

ורצוי לרב אחיו – מלמד שפירשו ממנו מקצת סנהדרין.

דף יד

כב. כמה נביאים עמדו להם לישראל?

תניא, הרבה נביאים עמדו להם לישראל, כפלים כיוצאי מצרים, ולא נכתבו כולן אלא נבואה שהוצרכה לדורות נכתבה ושלא הוצרכה לא נכתבה. ובכתובים אפשר למנות ארבעים ושמונה נביאים ושבע נביאות (כמפורט בגמרא וברש"י).

דף טז

קלא

כג. עשרת בני המן, כיצד הם צריכים להיכתב ולהיקרות?

אמר רב אדא דמן יפו: עשרת בני המן ו'עשרת' צריך לאמרן בנשימה אחת. מה טעם – כולם נפחו נשמתם כאחד.

כתבו התוס' שהקריאה בנשימה אחת אינה מעכבת בדיעבד. והראבי"ה (ה"ב תקסד) נסתפק בדבר (ע' בשו"ת מהרי"ל ט).

אמר רבי יוחנן: ו' של 'זיזתא' צריך למותחו בזקיפה.

יש מפרשים שיעשה אות ו' גדולה (עפ"י הרא"ש ועוד). ויש מפרשים: ימתח את ראש הוי"ו להיותה כזקופה (עפ"י ר"ן והובא בט"ז ובמשנ"ב), ועתה אין נוהגים כן אלא כפירוש הראשון (לבושי שרד. מובא בשער הציון תרצא, יד).

עשרת בני המן נכתבים 'אריה על גבי אריה ולבינה ע"ג לבינה' – הכתב על הכתב והחלק על החלק, שלא כשאר שירות.

א. כתב המשנה-ברורה (תרצא סק"ז, עפ"י רש"י) שהחלק צריך להיות כפלים מן הכתב. ויש מי שהורה עפ"י דברי הרמב"ם, להכשיר מגילות שנכתבו כשהחלק כשיעור תשעה יודי"ן [שיעור הריוח שבפרשה שתומה], גם אם אינו כפלים מהכתב (עפ"י שו"ת אור לציון ח"א מז).

ב. נהגו (עפ"י מסכת סופרים) שעשרת בני המן, עם תיבת איש בתחילה ועשרת לבסוף, כתובים כולם בעמודה שלימה. ויש שאין נוהגים כן אלא ממשיכים לכתוב המגילה באותו עמוד. והגר"א (תרצא ס"ק כה) ערער על מנהג הסופרים להגדיל כתיבת עשרת בני המן כדי למלא העמוד, והרי לא נמסר לנו לכתבן באותיות גדולות משאר המגילה, ודעתו לכתבם בכתב רגיל בסוף העמוד [כדי לסיים העמוד ב'עשרת']. ויש מהדרים לכתוב מגילה בת י"א שורות כדי שעשרת בני המן ימלאו עמוד שלם בכתיבה רגילה. (וע"ע: בית אפרים או"ח סט-ע; חתם סופר או"ח קפט-קצ; נשמת אדם קנד; בנין ציון החדשות ט).

דף יז

כד. א. בן כמה היה ישמעאל כשנולד יעקב אבינו?

ב. בן כמה היה יעקב כשישמעאל מת?

ג. בן כמה היה יעקב כשעמד על הבאר בארם נהרים?

ד. בן כמה היה יעקב כשנולד יוסף ובן כמה היה כשהגיע אל יצחק אביו בחזרתו מארם?

א. כשנולד יעקב היה ישמעאל בן שבעים וארבע (שהרי יצחק היה בן ששים בלידת יעקב ועשו, וישמעאל גדול מיצחק בארבע עשרה שנה כמבואר מן הכתובים).

ב. כאשר יעקב נתברך מאביו בצאתו מביתו לחרן, בו בפרק מת ישמעאל (בהיותו בן 137 ככתוב) ואו לקח עשו את מחלת בת ישמעאל (שקידשה לו אביה ומת, והשיאה נביות אחיה, וזהו שכתוב ויקח את מחלת בת ישמעאל אחות נביות).

ג. כשעמד יעקב על הבאר היה בן 77. (בן 63 היה בצאתו לחרן [שהרי בו בפרק מת ישמעאל והוא בן 137 כנזכר, הסר מהן 74 שנה טרם לידת יעקב – הרי 63], ועוד 14 שנה היה מוטמן בבית עבר – כפי המוכח מחשבון שנותיו).

ד. כשנולד יוסף היה יעקב בן 91. וכשהגיע לאביו יצחק היה בן 99. (14 שנה בבית עבר ועוד 20 שנה בבית לבן ועוד כשנתיים בדרכו חזרה).

קלב